

Бондар Сергій Володимирович –
здобувач кафедри криміналістики
та судової медицини Національної
академії внутрішніх справ

ВЗАЄМОДІЯ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ТА ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ІНШИХ КРАЇН ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Проаналізовано форми взаємодії органів досудового розслідування під час розслідування злочинів у сфері банківської діяльності. Запропоновано напрями вдосконалення правових та організаційних засад такої взаємодії.

Ключові слова: досудове розслідування; злочини у сфері банківської діяльності; форми взаємодії; процесуальна взаємодія; обмін інформацією.

Проанализированы формы взаимодействия органов досудебного расследования при расследовании преступлений в сфере банковской деятельности. Предложены направления совершенствования правовых и организационных основ такого взаимодействия.

Ключевые слова: досудебное расследование; преступления в сфере банковской деятельности; формы взаимодействия; процессуальное взаимодействие; обмен информацией.

Analyzed forms of interaction of pre-trial investigation in the investigation of crimes related to banking. Directions improve the legal and institutional framework for such interaction.

Keywords: pretrial investigation; crime in banking; forms of interaction; procedural interaction; exchange of information.

Еучасне життя неможливо уявити без використання інформаційних ресурсів. Вони дедалі активніше стають головним ресурсом науково-технічного та соціально-економічного розвитку, впливають на політичне життя країн та морально-психологічний стан суспільства. В умовах становлення національної економіки і процесу її інтеграції з міжнародними фінансовими системами гостро постає питання щодо виявлення та розслідування злочинів у сфері банківської діяльності. Цим негативним явищем завдається значної шкоди інтересам держави, її економічній безпеці та міжнародному іміджу. Їх розв'язання сприятиме подальшому розвитку національної економіки, зокрема її кредитно-фінансової системи.

Належне виявлення та розслідування таких видів злочинів неможливе без взаємодії органів досудового розслідування та правоохоронних органів інших країн. Ураховуючи транснаціональний

характер злочинів у сфері банківської діяльності, під час їх розслідування взаємодія відбувається як на національному, так і міжнародному рівнях.

Останнім часом окремі питання визначення форм взаємодії при виявленні та розслідуванні зазначеного виду кримінальних правопорушень досліджували Д. М. Афанасіаді, В. І. Борисов, Т. С. Гавриш, В. С. Зеленецький, В. В. Лисенко, В. А. Онисьєв, С. С. Чернявський, В. Ф. Цепелев, Ю. М. Черноус, В. Ю. Шепітько та ін. Водночас у працях зазначених учених проблематика розглядалася в межах загальної теми боротьби зі злочинами у сфері банківської діяльності.

Таким чином, постала потреба не лише висвітлити форми взаємодії органів досудового розслідування в розслідуванні злочинів у сфері банківської діяльності, а й запропонувати шляхи її вдосконалення в контексті реалізації нового кримінального процесуального законодавства, що і є метою наукової статті.

Сьогодні на світовому та регіональному рівнях спостерігається активізація багатостороннього і двостороннього співробітництва правоохоронних та інших компетентних органів у різних формах взаємодії. Однак практична реалізація поставлених завдань зіштовхується з наявністю численних проблемних питань, що стосуються правового, організаційного, криміналістичного, матеріального, технічного, кадрового забезпечення [1, с. 232–233].

Отже, якість взаємодії органів досудового розслідування значною мірою залежить від конкретних суб'єктів, виконання ними поставлених завдань. Насамперед, якщо йдеться про взаємодію при розслідуванні злочинів у сфері банківської діяльності.

Кримінальний процесуальний кодекс (КПК) України [2], Закон України “Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю [3]” та інші нормативно-правові акти певною мірою регламентують питання взаємодії через інститут міжнародної правової допомоги, однак взаємодія органів досудового розслідування та інших компетентних органів при розслідуванні злочинів у сфері банківської діяльності, особливості практичної реалізації поставлених завдань потребують активізації. Сьогодні кримінальне процесуальне законодавство України не містить чіткого визначення поняття “взаємодія”, при цьому не врегульовані права та обов'язки суб'єктів процесу взаємодії. На відомчому рівні порядок взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ закріплено в Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень, затвердженій наказом МВС України від 14 серпня 2012 р. № 700 [4].

Главою 42 КПК України визначено загальні засади міжнародного співробітництва під час кримінального провадження. Закріплені такі форми міжнародного співробітництва, як надання міжнародної правової допомоги, виконання окремих процесуальних дій, видача (екстрадиція)

осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, тимчасова передача осіб, перейняття кримінального переслідування, передача засуджених осіб та виконання вироків судів іноземних держав. Міжнародними договорами України можуть бути передбачені інші форми співробітництва під час кримінального провадження.

Детальна регламентація порядку та процедур правової допомоги під час кримінального провадження свідчить про її актуальність і необхідність детального регулювання процедури взаємної допомоги. Це адекватна реакція нашої держави на сучасний стан міжнародної злочинності, яка використовує досягнення науки й техніки під час вчинення кримінальних правопорушень у сфері банківської діяльності.

Останнім часом зростає кількість звернень про надання кваліфікованої міжнародної правової допомоги, пов'язаної із застосуванням високої технологій у вигляді розкриття банківської таємниці та блокування активів, розшуку й арешту майна, зняття інформації з каналів зв'язку, встановлення місцезнаходження комп'ютерного обладнання та його вилучення тощо.

Обсяги роботи Генеральної прокуратури України упродовж останніх років у сфері міжнародної правової допомоги у кримінальних справах характеризуються такими показниками: у 2010 р. розглянуто 1370 звернень про виконання процесуальних дій та 130 про перейняття кримінального переслідування, у 2011 р. – відповідно, 1206 та 164 таких клопотань, за 2012 р. – 529 та 73 запитів [5, с. 5–6].

Протягом 2012 р. до Головного слідчого управління (ГСУ) МВС України надійшов 781 запит (доручення) компетентних органів іноземних країн про надання міжнародної правової допомоги в кримінальних провадженнях, що на 159, або 25,6 % більше ніж за 2011 р. Насамперед зростання відбулося внаслідок відчутного збільшення кількості запитів про надання міжнародної правової допомоги, які надійшли для виконання через Генеральну прокуратуру України. Зокрема, кількість міжнародних доручень, які надійшли безпосередньо від компетентних органів іноземних держав до ГСУ, складає 689, у порівнянні з аналогічним періодом минулого року (+89), або 14,8 %. А кількість міжнародних запитів, скерованих до ГСУ Генеральною прокуратурою України, збільшилася на 70, що пов'язано зі зростанням кількості міжнародних запитів, які надійшли з країн Європи.

В. І. Борисов та В. С. Зеленецький вважають, що плідна співпраця органів досудового розслідування та прокуратури різних країн сприятиме їх більш ефективній роботі. До спільних заходів у сфері боротьби із злочинністю на теренах Європейського Союзу (ЄС) залучаються як представники національних правоохоронних органів, так і різноманітні міжнародні структури. Одним з найбільш ефективних є інститут спільних слідчо-оперативних груп [6].

Правовим підґрунтям його запровадження стали положення ст. 13 Конвенції про взаємну правову допомогу у кримінальних справах між країнами – членами ЄС від 12 липня 2000 р. [7]. Нею передбачена

можливість утворення уповноваженими органами країн – членів ЄС спільних слідчих груп для провадження конкретних заходів на визначений період часу (за умови наявності відповідної угоди між країнами). Кожна країна може ініціювати утворення такої групи в разі необхідності розслідування транснаціонального злочину [8, с. 362–363].

Такої самої точки зору дотримується Т. С. Гавриш, яка зазначає, що важливе значення для визначення правомірності діяльності міждержавної слідчої або слідчо-оперативної групи мають бути такі положення: правовою основою створення та діяльності спільної слідчої або слідчо-оперативної групи має бути відповідний міжнародний договір; правовою підставою її створення та діяльності – угода компетентних органів держав-учасниць договору; докази повинні бути зібрані посадовими особами, які, відповідно до угоди компетентних органів двох або більше сторін, є членами або відрядженими членами спільної слідчої групи; збирання та фіксація доказів мають бути проведені з дотриманням вимог процесуального законодавства держави, на території якої діє спільна слідча або слідчо-оперативна група; фактичні дані, отримані в результаті слідчих дій, проведених відрядженим членом слідчої або слідчо-оперативної групи, мають значення допустимих доказів лише за умови наявності відповідного доручення керівника слідчої або слідчо-оперативної групи, що передбачено угодою про створення спільної слідчої або слідчо-оперативної групи [9, с. 11].

Залежно від характеру міжнародних відносин, виїзди слідчо-оперативних груп можуть бути двох категорій:

1) для встановлення безпосереднього контакту та обміну інформацією з працівниками правоохоронних органів іноземної держави, які вживатимуть в інтересах України заходи оперативно-розшукового характеру;

2) для встановлення безпосереднього контакту та обміну інформацією з працівниками правоохоронних органів іноземної держави, які проводитимуть в інтересах України слідчі та інші дії в межах надання правової допомоги. Різновидом останньої категорії є виїзд для конвоювання розшуканих і затриманих за кордоном осіб, які переховувалися на території інших держав від органів досудового розслідування і суду або ухилялися від відбування кримінального покарання, призначеного судами України [10, с. 524].

Отже, погодимось із С. С. Чернявським, який доречно зауважує, що взаємодія органів досудового розслідування з іноземними правоохоронними органами у процесі розслідування злочинів є найбільш поширеним та важливим видом взаємодії, необхідною умовою успіху в розкритті цих видів злочинів [11, с. 20]. Вона реалізується в чітко визначених формах та видах.

В юридичній літературі немає чіткого обґрунтування та розподілу видів і форм, їх змісту і, зокрема, прив'язаності до такого явища, як взаємодія. Так, В. Ф. Цепелев дає таке їх визначення: вид, різновидність, тип чогось, підрозділ у систематиці, що входить до складу вищого розділу

роду, форма, устрій, структура, зовнішнє вираження чогось, що зумовлене певним змістом [12, с. 353].

Як наголошує В. Ю. Шепітько, при розслідуванні злочинів, що вчиняються у сфері банківської діяльності, на національному рівні важливого значення набуває взаємодія органів досудового слідства з установами Національного банку України, Антимонопольного комітету України, Фонду державного майна, Державної податкової адміністрації, Державної контрольно-ревізійної служби та інших державних органів України, що мають право контролю за дотриманням організаціями та громадянами законодавства. Цей вид взаємодії може здійснюватися в таких формах:

1) нормативно-правові, що випливають з положень КПК України, законів України, які регулюють діяльність органів внутрішніх справ, Служби безпеки України, прокуратури та ін.;

2) організаційно-тактичні. Це спільна розробка версій і узгоджене планування слідчих дій та оперативно-розшукових заходів; організація слідчо-оперативних груп, до складу яких входять слідчі та оперативні працівники. Ця форма взаємодії набула поширення як одна з найефективніших, насамперед, коли йдеться про розслідування складних тяжких злочинів, учинених організованою злочинною групою [13, с. 349].

Зокрема, Д. М. Афанасіаді форму взаємодії суб'єктів при розслідуванні злочинів міжнародного характеру визначає як їх зовнішнє відображення (прояв) дій цих суб'єктів, через які вони контактують один з одним під час розслідування злочинів міжнародного характеру, та в яких конкретизуються їх завдання і функціональне призначення [14, с. 16].

На нашу думку, однією з головних форм взаємодії органів досудового розслідування є проведення спільних нарад і колегій міністерств і відомств, які взаємодіють у розгляді найактуальніших проблем, що виникають у процесі виявлення та розслідування злочинів у сфері банківської діяльності, прийняття узгоджених рішень щодо реалізації державної програми протидії злочинності, виконання нових законів та правових актів органів влади України з питань боротьби зі злочинами у цій сфері.

При розслідуванні злочинів міжнародного характеру взаємодія може виражатися у процесуальній, непроцесуальній та змішаній формах.

Особливістю процесуальної взаємодії є її чітка правова регламентація, а заходи, що вживаються в її межах, пов'язані з отриманням доказової інформації. Згідно із КПК України, до процесуальних форм взаємодії, що можуть застосовуватися при розслідуванні злочинів міжнародного характеру, відносяться: проведення слідчих дій за допомогою відеоконференції під час досудового розслідування в разі неможливості безпосередньої участі осіб, які причетні до злочинів у сфері банківської діяльності; проведення таких експертиз, як судово-бухгалтерська, фінансово-кредитна, почеркознавча, технічна експертиза документів та ін. [15].

На нашу думку, в рамках процесуальної форми взаємодії доцільним є залучення спеціаліста ІТ-технологій при проведенні слідчих (розшукових) дій, а також фахівців у сфері банківських систем захисту.

Непроцесуальна форма взаємодії передбачає співробітництво, що врегульовано підзаконними нормативно-правовими документами чи не врегульовано нормами права загалом. Така взаємодія полягає в наданні консультативної, методичної допомоги з окремих питань, обміні інформацією [16, с. 160].

Наприклад, обмін інформацією між Департаментом інформаційно-аналітичного забезпечення МВС України та Федеральною казенною установою “Головний інформаційно-аналітичний центр МВС Росії” здійснюється з використанням наданого російською стороною клієнтського програмного забезпечення системи “ДЮНІС”, засобами якого обмін інформацією здійснюється звичайними комутованими каналами міжнародного телефонного зв’язку з використанням аналогових модемів зі швидкістю не більше 28 Кбіт/сек. Але така технологія обміну та швидкість передачі інформації не забезпечує повноцінного й оперативного обміну криміналістичною інформацією, зокрема, не може забезпечити передачу графічної інформації, такої як фотозображення осіб, електронних копій постанов про оголошення (припинення) міждержавного розшуку, електронних образів дактилокарт.

Ю. М. Черноус зазначає, що взаємодія правоохоронних (компетентних) органів, посадових осіб окремих держав, міжнародних організацій при розслідуванні злочинів міжнародного характеру має не лише організаційно-тактичний характер, її зміст є ширшим. Так, взаємодія може виражатися у вирішенні процесуальних питань, також питань техніко- чи експертно-криміналістичного забезпечення, інформаційно-довідкового забезпечення тощо [1, с. 234].

При розслідуванні злочинів міжнародного характеру, у тому числі у сфері банківської діяльності, поширеним є використання таких форм непроцесуальної взаємодії:

1) консультації між слідчими та оперативними працівниками різних відомств та держав, які готують і проводять процесуальні, слідчі дії, оперативно-розшукові заходи в межах міжнародної правової допомоги в кримінальних справах;

2) взаємний обмін інформацією довідкового, орієнтуючого характеру між працівниками відповідних підрозділів з метою прийняття процесуальних і тактичних рішень, планування розслідування;

3) використання допомоги представників міжнародних організацій з метою сприяння реалізації міжнародної правової допомоги в кримінальних справах; надання інформації тощо.

Слід наголосити на такому важливому виду взаємодії, як “обмін інформацією”. Наприклад, відповідно до Угоди про взаємодію міністерств внутрішніх справ у сфері боротьби зі злочинністю 1992 р. [17, с. 68–73], передбачається “...обмін оперативно-розшуковою, оперативно-

довідковою і криміналістичною інформацією про вчинені злочини та ті, що готуються, про причетних осіб... обмін досвідом роботи, інформацією про законодавство, науково-технічною інформацією” тощо.

На думку В. А. Онисьєва, до непроцесуальних форм взаємодії відносяться: спільне вивчення й аналіз результатів у справі; вироблення пошукових версій; спільне планування пошукових і оперативно-розшукових заходів, спрямованих на встановлення місцезнаходження розшукуваної особи; систематичний обмін оперативною й іншою криміналістично значимою інформацією про злочин, що готується або вчинений, у сфері економічної діяльності; внесення змін у раніше розроблений план з урахуванням отриманої нової інформації [18, с. 40].

Слід зауважити, що форма взаємодії “обмін інформацією” може бути як непроцесуального характеру, так і виступати обов’язковим елементом процесуальної взаємодії, зокрема, міжнародної правової допомоги у кримінальних справах. Адже протоколи слідчих і процесуальних дій, довідки криміналістичних обліків, що надходять у порядку отримання міжнародної правової допомоги в кримінальних справах на підставі відповідного запиту (доручення), містять, насамперед, інформацію, яка в конкретній кримінальній справі може виступати як джерело доказів.

Змішана взаємодія охоплює елементи як процесуального, так і непроцесуального співробітництва. Однією з найбільш ефективних форм змішаної взаємодії є співробітництво, що реалізується в межах тактичних комбінацій та операцій.

Взаємодія при розслідуванні злочинів міжнародного характеру може виражатися й у наданні допомоги технічного характеру, насамперед, при проведенні слідчих дій за допомогою телефонної кореспонденції або відеоконференції; обміну методиками експертних досліджень речових доказів, обміну технічними засобами й методиками виявлення наркотичних засобів, радіоактивних матеріалів, вибухових речовин тощо [1, с. 237].

Так, слушною є думка Д. М. Афанасіаді, який до основних напрямів удосконалення взаємодії під час розслідування злочинів міжнародного характеру відносить: вдосконалення нормативно-правової бази, на підставі якої здійснюється міжнародна взаємодія при розслідуванні злочинів міжнародного характеру; покращення координаційної роботи в цій сфері, адже не можна гарантувати нормальну взаємодію, не забезпечивши її адекватним координаційним механізмом; полегшення процедури інформаційного обміну; підвищення ролі у процесі цієї співпраці технічних засобів комунікації, зокрема відеоконференцв’язку [14, с. 13].

Отже, з урахуванням вищезазначеного до основних напрямів удосконалення взаємодії органів досудового розслідування при розслідуванні злочинів у сфері банківської діяльності, на нашу думку, слід віднести: а) необхідність підтримки з боку держави виробництва матеріально-технічної бази для потреб правоохоронної діяльності, насамперед, для потреб закритих інформаційних систем; б) ужиття заходів щодо збільшення обсягів і поліпшення якості підготовки та підвищення

кваліфікації практичних працівників для залучення в діяльність у банківську сферу; в) максимальне використання і розширення можливостей щодо навчання (підготовки) на курсах та у навчальних центрах іноземних партнерів практичних працівників як технічної, так і правової сфер; г) активізація роботи у форматі комісій, експертних груп, інших дорадчих та координуючих органів ООН, що сьогодні задіяні у формуванні політики ООН у сфері міжнародної інформаційної безпеки; д) забезпечення подальшого розвитку міжнародного співробітництва з протидії злочинам у сфері банківської діяльності, з метою обміну досвідом і проведення спільних заходів; е) налагодження міжнародного співробітництва з якомога ширшим колом компетентних органів інших країн – і на двосторонній, і на багатосторонній основі – передусім, у питаннях налагодження тісної взаємодії щодо своєчасного виявлення, класифікації та нейтралізації атак на банківські системи, а також проведення спільних правоохоронних заходів щодо їх усунення.

Таким чином, основний зміст взаємодії полягає в тому, що вона дає змогу підвищити рівень інформаційного забезпечення, з'ясувати причини, умови порушень, скоротити обсяги перевірок, забезпечуючи високий рівень результативності. Значення взаємодії органів досудового розслідування України з іноземними правоохоронними органами полягає в забезпеченні цілеспрямованих та ефективних заходів щодо боротьби зі злочинами у сфері банківської діяльності; сприянні усуненню дублювань у діяльності правоохоронних органів у процесі боротьби зі злочинами у сфері банківської діяльності; створенні умов для об'єднання зусиль правоохоронних органів у боротьбі зі злочинами у сфері банківської діяльності для досягнення високої результативності шляхом найменших витрат; підвищенні гарантій законності при вживанні заходів боротьби зі злочинами у сфері банківської діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Черноус Ю. М. Особливості взаємодії при розслідуванні злочинів міжнародного характеру / Ю. М. Черноус // Вісник Луганського держ. ун-ту внутр. справ. – 2012. – № 1. – С. 231–237.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів у зв’язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України” : чинне законодавство з 19 лист. 2012 р. : офіц. текст. – К. : ПАЛИВОДА А. В., 2012. – 382 с.
3. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : Закон України від 30 черв. 1993 р. № 3341-ХІІ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3341-12>.
4. Про організацію взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні,

виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень : наказ МВС України від 14 серп. 2012 р. № 700.

5. Методичні рекомендації щодо виконання вимог міжнародних договорів та КПК України про міжнародну правову допомогу при проведенні процесуальних дій / [кол. авт.]. – К., 2012.

6. Council Document 11037/05 [Електронний ресурс] Council of EU : 8 July 2005. – Режим доступу :

<http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/05/stll/stll1037.en05.pdf>

7. Mutual assistance in criminal matters between the Member States Convention of 29.5.2000 on mutual assistance in criminal matters between the Member States = [Конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах між країнами-членами ЄС 2000 р.] // Official Journal of the European Union. – 2005. – 12 July.

8. Проблеми забезпечення ефективності діяльності органів кримінального переслідування в Україні : [моногр.] / [кол. авт.] ; за заг. ред. В. І. Борисова, В. С. Зеленецького. – Х. : Право, 2010. – 400 с.

9. Гавриш Т. С. Проблеми допустимості доказів, отриманих в ході міжнародної правової допомоги в кримінальних справах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Т. С. Гавриш. – Х., 2004. – 21 с.

10. Протидія кіберзлочинності в Україні: правові та організаційні засади : [навч. посіб.] / [О. С. Користін, В. М. Бутузов, В. В. Василевич та ін.]. – К. : Вид. дім “Скіф”, 2012. – 728 с.

11. Чернявський С. С. “Переформатування” засад взаємодії слідчих та оперативних працівників у зв’язку з набранням чинності новим КПК України / С. С. Чернявський // Взаємодія оперативних підрозділів з органами досудового розслідування у виявленні, припиненні та розслідуванні кримінальних правопорушень : зб. матер. круглого столу (14 груд. 2012 р.). – К., 2012. – С. 20–23.

12. Цепелев В. Ф. Международное сотрудничество в борьбе с преступностью: уголовно-правовые, криминологические и организационно-правовые аспекты : [моногр.] / Цепелев В. Ф. – М., 2001. – 327 с.

13. Криміналістика : [підруч.] / [Глібко В. М., Дудніков А. Л., Журавель В. А. та ін.]; за ред. В. Ю. Шепітька. – К. : Вид. дім “Ін Юре”, 2001. – 684 с.

14. Афанасіаді Д. М. Адміністративно-правові засади взаємодії правоохоронних та інших органів при розслідуванні злочинів міжнародного характеру : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / Д. М. Афанасіаді. – Х., 2012. – 20 с.

15. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – К. : Юстініан, 2012. – 1224 с.

16. Смирнов Г. К. Методика расследования торговли людьми: проблемы теории и практики / Смирнов Г. К. – М. : Юрлитинформ, 2008. – 264 с.

17. Угода про взаємодію міністерств внутрішніх справ у сфері боротьби зі злочинністю від 24 квіт. 1992 р. // Правові основи міжнародної діяльності МВС України : зб. міжнар.-прав. договірних докум. : [у 2 т.]. – К., 1997. – Т. 2. – С. 68–73.

18. Онисьєв В. А. Взаємодія правоохоронних органів у розкритті легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Онисьєв Валерій Анатолійович. – К., 2010. – 261 с.